

स्वातंत्र्यलढ्यातील बिरसा मुंडा यांचे योगदान

प्रा.डॉ.शिवचरण ना. धांडे

सहयोगी प्राध्यापक, (इतिहास) स्व.निर्धन पाटील वाघाये

महाविद्यालय एकोडी जि.भंडारा (महाराष्ट्र)

मो.नं.- 9049830803

Email- shavicharandhande@gmail.com

सारांश:-

इतिहासकारांनी नेहमीच एका विशिष्ट वर्गाला भारताच्या स्वातंत्र्यलढ्यात अग्रेसर म्हणून ओळखले आहे आणि त्याचे गौरव केले आहे, जे काही प्रमाणात समर्थनीय ठरू शकते, परंतु दुसऱ्या वर्गाला पूर्णपणे दुर्लक्षित करणे समर्थनीय ठरू शकत नाही. विविधतेत एकता ही भारतीय संस्कृतीची खासियत आहे, परिणामी, जेव्हा वसाहतवादी ब्रिटिश ईस्ट इंडिया कंपनीने आपल्या व्यापाराद्वारे येथे स्वतःची स्थापना करण्यास सुरुवात केली, तेव्हा या देशाच्या सामाजिक व्यवस्थेतील सर्वात खालच्या स्तरावर असलेल्या समाजानेही स्वातंत्र्यलढ्यात अग्रेसरच्या खांद्याला खांदा लावून लढा दिला आणि आपले प्राण अर्पण केले. विशेषतः या समाजातील आदिवासींनी आपला स्वातंत्र्यलढा तीव्र करताना, केवळ पांढऱ्या ब्रिटिशांविरुद्ध लढले नाही, तर त्यांच्या विवेकासाठी, जंगलासाठी, जमिनीसाठी आणि जमीनदार, सावकार आणि प्रशासकीय अधिकारी आणि कर्मचाऱ्यांसारख्या निष्ठावंत काळ्या ब्रिटिशांविरुद्ध लढले. त्याचप्रमाणे, छोटा नागपूर पठारावरील मुंडा, विशेषतः सध्याच्या झारखंडमधील रहिवाशांनी बिरसा मुंडा यांच्या नेतृत्वाखाली ब्रिटिशांविरुद्ध लढा दिला आणि आपले प्राण अर्पण केले आणि इतिहासात अमर शहीद म्हणून कोरले गेले, परंतु त्यांना ते स्थान मिळू शकले नाही जे एका क्रांतिकारी शहीदाला मिळायला हवे. सध्याच्या भारतात स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव साजरा केला जात आहे, अमृत म्हणजे मृतांना पुनरुज्जीवित करणे, म्हणजेच आता काळाची गरज आहे की इतिहासाच्या कुंडात मृतावस्थेत असलेल्या स्वातंत्र्यसैनिकांना अमरत्व प्रदान करणे आणि त्यांना न्याय्य स्थान देणे.

मुख्य शब्द:

वसाहत, जमीन वसाहत, जुलूम, जमीनदार, सावकार, सरदार, बिरसा इ.

परिचय:

भारत हा जगातील त्या काही दुर्दैवी देशांपैकी एक आहे, ज्यांना बराच काळ दुसऱ्या जातीचा किंवा समुदायाचा गुलाम म्हणून राहावे लागले. इ.स. १२०६ ते १५२६ पर्यंत तो तुर्क सुलतानांचा गुलाम होता आणि इ.स. १५२६ ते १७५७ पर्यंत. भारत १९०८ पर्यंत मुघलांचा गुलाम राहिला आणि त्यानंतर ब्रिटिशांचे वर्चस्व प्रस्थापित झाले आणि भारतीयांना गुलामगिरीच्या बेड्यांमध्ये बांधण्यात आले आणि गुलामगिरीच्या या काळात भारतीयांचे केवळ आर्थिक शोषण झाले नाही तर त्यांच्या सामाजिक, शैक्षणिक आणि सांस्कृतिक व्यवस्था देखील नष्ट झाल्या. यासोबतच, आक्रमक आणि साम्राज्यवाद्यांनी भारतीयांवर परकीय धर्म जबरदस्तीने लादले. ज्याचा मुख्य उद्देश भारतीयांना त्यांच्या मुळांपासून हाकलून लावणे हा होता. महत्त्वाकांक्षी आणि शोषक साम्राज्यवाद्यांना हे चांगलेच ठाऊक होते की जोपर्यंत ते भारतातील ज्ञान आणि संस्कृतीची समृद्ध परंपरा नष्ट करत नाहीत तोपर्यंत ते भारतीयांना वश करण्यात यशस्वी होऊ शकत नाहीत. परिणामी, ब्रिटिशांनी प्रथम त्यांची संस्कृती लादण्यास सुरुवात केली आणि त्यानंतर, राजकीय सत्ता स्थापन करून, त्यांनी भारतीयांना त्यांचे गुलाम बनवले आणि १९० वर्षे भारतावर राज्य केले. जगातील कोणतेही राष्ट्र त्यांच्या संस्कृतीशिवाय विकास करू शकत नाही. ते काहीही करू शकत नाही आणि कायमचे राहू शकत नाही, परंतु भारतीय संस्कृतीच्या समृद्धतेचा, समृद्धीचा आणि स्वीकारार्हतेचा परिणाम असा होता की या

संस्कृतीने परकीय आक्रमकांना वादळ मानले आणि काही क्षणांसाठी आपले डोके टेकवले आणि वादळ निघून जाताच ते पुन्हा त्याच अभिमानाने उभे राहिले आणि आजही उभे आहे.

मुंडा बंडाची प्रमुख कारणे:

सर्वश्रुत आहे की, कोणताही बंड, चळवळ किंवा क्रांती ही दीर्घकाळ लपलेल्या असंतोषाच्या बीजांची अंकुरणे असते. छोटा नागपूरमधील मुंडा आदिवासी देखील ब्रिटीशांच्या विविध प्रकारच्या शोषण, दडपशाही आणि अत्याचारांवर असमाधानी होते. त्यांच्या असंतोषाची मुख्य कारणे आर्थिक, धार्मिक आणि राजकीय होती, परंतु याशिवाय इतर दुय्यम कारणे देखील जबाबदार होती.

आर्थिक कारणे:

आदिवासी समाज नेहमीच पारंपारिकपणे अन्नधान्य उत्पादन आणि गोळा करत आला आहे, निसर्गाने दिलेले पाणी, जंगल, जमीन आणि प्राणी हा त्यांचा नैसर्गिक हक्क मानत आहे. मुंडा आदिवासी शतकानुशतके त्यांच्या जमिनीचे, पिकांचे आणि त्यांच्या गावांचे मालक होते परंतु ब्रिटीश ईस्ट इंडिया कंपनी, जमीनदार, जहागीरदार, सरकारी कायदे, न्यायालये, वन कायदे, न्यायाधीश, वन कंत्राटदार आणि दलाल एकत्र येताच त्यांनी शतकानुशतके मालक असलेल्या मुंडा आदिवासींना गुलाम बनवले. मुंडा प्रदेशात सुमारे 600 मुंडा सरदार होते, जे हळूहळू नाहीसे झाले. तसेच, जेव्हा ब्रिटीश ईस्ट इंडिया कंपनीने भारतात आपले स्थान मजबूत केले आणि व्यापारासाठी, आपल्या देशातील उद्योगांसाठी कच्चा माल आणि जमीन महसूल जास्तीत जास्त वसूल करण्यासाठी नवीन जमीन भाडेपट्टा प्रणाली स्वीकारली, तेव्हा त्यांनी प्रथम 1793 मध्ये बंगाल, बिहार आणि ओरिसामध्ये कायमस्वरूपी वसाहत सुरू केली. या प्रणाली अंतर्गत, ब्रिटीशांनी शेतकरी आणि राजा यांच्यात एक नवीन मध्यस्थ वर्ग निर्माण केला, ज्याला जमीनदार म्हटले जात असे. येथे ब्रिटीशांचे अनेक उद्दिष्टे होती. प्रथम, त्यांना एक विश्वासाई आणि निष्ठावंत वर्ग निर्माण करायचा होता, दुसरे म्हणजे, त्यांना भारतीयांचे शोषण करण्याचा आरोप टाळायचा होता आणि तिसरे म्हणजे, त्यांना भारतीयांच्या रोषाचे लक्ष्य बनायचे नव्हते, म्हणजेच जमीनदार वर्ग ब्रिटीशांसाठी संरक्षक कवच म्हणून काम करू शकेल.

परिणामी, कायमस्वरूपी तोडगा लागू झाल्यानंतर, जमीनदारांनी जास्त बोली लावून इस्टेटीचे कंत्राट घेण्यास सुरुवात केली, कारण जमीन महसूलाच्या प्रत्यक्ष वसुलीत आणि बोलीच्या रकमेत मोठी तफावत होती. अशा परिस्थितीत, जमीनदारांना निर्धारित वेळेत कोषागारात निश्चित भाडे जमा करणे अशक्य झाले आणि सूर्यास्ताच्या तत्त्वामुळे, मोठ्या संख्येने जमीनदारांच्या इस्टेटचा लिलाव होऊ लागला.

परिणामी, त्यांच्या इस्टेट वाचवण्यासाठी, जमीनदारांनी जंगले तोडून शेतयोग्य जमिनीचा विस्तार सुरू केलाच नाही तर साम, दाम, दंड आणि भेड आणि त्यांच्या गुंडांच्या माध्यमातून शेतकऱ्यांकडून जास्तीत जास्त जमीन महसूल जबरदस्तीने वसूल करण्यास सुरुवात केली आणि जमीन महसूल न भरणाऱ्यांच्या जमिनी हिसकावून घेतल्या. मुंडा प्रदेशातील आदिवासींना आता भुकेले, असहाय्य, निराधार आणि जिवंत मृतांसारखे जगण्यास भाग पाडले गेले. यामुळे, आदिवासी मुंडा शेतकऱ्यांमध्ये असंतोष निर्माण होणे स्वाभाविक होते. छोटा नागपूर पठारावरील अनेक आदिवासी गट अजूनही पारंपारिक झुम शेती किंवा शेती बदलण्यावर विश्वास ठेवत होते आणि ते नैसर्गिक संसाधनांचा वापर केवळ उदरनिर्वाहासाठी करत होते, ते लोभी नव्हते किंवा निसर्गाच्या विरोधातही नव्हते. जेव्हा मुंडा जमातीची जमीन हिसकावून घेण्यात आली किंवा दुसऱ्या शब्दांत सांगायचे तर, मुंडा जमातीतीलच मुंडा जमातींना त्यांच्या जमिनीवरून हाकलून लावण्यात आले, तेव्हा मुंडा सरदार आणि मुंडा जमातींकडे निषेध करण्याशिवाय दुसरा पर्याय नव्हता. या प्रदेशातील सुमारे ५०% लोकसंख्या शेतकरी होती.

६०० मुंडा सरदारांनी पुढील १५ वर्षे ब्रिटिश प्रशासन आणि भारतीय जमीनदारांविरुद्ध एक चळवळ चालवली ज्याला सरदारी लाडाई म्हणून ओळखले जाते. मुंडा आदिवासी समुदायाचे म्हणणे होते की हे पाणी, जंगल, प्राणी आणि जमीन निसर्गाने त्यांना दिलेली आहे आणि तीच तिची मालकी आहे. जमीनदारांचा या जमिनीवर कोणताही अधिकार नाही, परिणामी ते जमीनदारांना कोणत्याही प्रकारचा जमीन महसूल देणार नाहीत. जरी ते दिले तरी ते ब्रिटिश सरकारलाच असेल. एक प्रकारे, तेव्हाही मुंडा ब्रिटिशांच्या विरोधात नव्हते, परंतु जेव्हा त्यांनी पाहिले की ब्रिटिश जमीनदार, जमीन महसूल अधिकारी आणि पोलिसांना पूर्णपणे पाठिंबा देत आहेत, तेव्हा मुंडा ब्रिटिशांच्या विरोधातही गेले.

अशा वातावरणात, जेव्हा त्यांना उत्साही आणि तरुण बिरसा मुंडा यांचा पाठिंबा मिळाला, ज्यांनी बालपणापासूनच त्यांच्या समाजाची आणि त्यांच्या सभोवतालच्या लोकांची भूतबाधा आणि औषधोपचाराने सेवा केली होती, तेव्हा त्या समाजाने बिरसा मुंडा यांना खांद्याला खांदा लावून पाठिंबा दिला.

जेव्हा सध्याच्या झारखंडमधील मुंडा जमातीने ब्रिटिशांच्या धोरणांचे पालन करण्यास नकार दिला तेव्हा ब्रिटिश आणि त्यांच्या चापटू जमीनदारांनी त्यांच्या जमिनी हिसकावून घेतल्या आणि त्यांना बेदखल केले. या विरोधात, बिरसा मुंडा यांनी मुंडा, ओरांव आणि इतर जमातींना संघटित केले आणि त्या जमीनदारांना आणि ब्रिटिशांना त्यांच्या क्षेत्रातून हाकलून लावण्यासाठी मोहीम सुरू केली, ज्यांनी त्यांना त्यांच्या वडिलोपार्जित जमिनी, मालमत्ता आणि मालमत्तांमधून बेदखल केले होते.

धार्मिक कारणे:

बिरसा मुंडा यांच्या जन्मापूर्वी, युरोपियन ख्रिश्चन मिशनऱ्यांनी भारतातील निष्पाप आदिवासी आणि गरीब लोकांना ख्रिश्चन धर्मात रूपांतरित करण्याची मोहीम सुरू केली होती. ख्रिश्चन मिशनऱ्यांनी आदिवासींना आणि विशेषतः मुंडा जमातीला ख्रिश्चन धर्म स्वीकारण्यासाठी विविध प्रकारचे प्रलोभने दिली. यासोबतच, मुंडा लोकांना अशीही आशा होती की ख्रिश्चन झाल्यानंतर त्यांचे जीवन पूर्णपणे बदलेल आणि त्यांना सन्मानाने जीवन जगण्याची संधी आणि अधिकार देखील मिळतील, परंतु जेव्हा इंग्रजांनी इतर दलित जातींप्रमाणे त्यांचे शोषण करण्यास सुरुवात केली तेव्हा हे दिवास्वप्न लवकरच भंगले.

राजकीय कारणे:

मुंडा बंडाचे सुरुवातीचे मुख्य कारण आर्थिक असले तरी, मुंडा त्यांच्या जमिनी आणि मालमत्ता परत मिळवू इच्छित होते. पण हळूहळू त्याचे स्वरूप बदलले आणि आता मुंडा लोकांचे मुख्य उद्दिष्ट ब्रिटिश राजवट उलथवून मुंडा राज्य स्थापन करणे होते. 'अबुआ दिसोम रे अबुआ राज' म्हणजेच आपल्या देशात आपले राज्य असा नारा देऊन, भारतातील छोटा नागपूर प्रदेशातील आदिवासी नेते भगवान बिरसा मुंडा यांनी ब्रिटिशांच्या राजवटीसमोर एक प्रचंड आव्हान उभे केले. त्यांनी कधीही ब्रिटिशांसमोर गुडघे टेकले नाहीत, किंवा डोके टेकवले नाही. उलट, त्यांनी 'उलगुलन' म्हणजेच पाणी, जंगल, प्राणी आणि जमिनीच्या मालकीसाठी त्यांच्याविरुद्ध क्रांतीची हाक देऊन ब्रिटिश वसाहतवादी साम्राज्यवादाचा पाया हादरवला. कारण ब्रिटिश मुंडा लोकांचे सर्वात मोठे शत्रू जमीनदार, जहागीरदार आणि सावकार यांना पाठिंबा देत होते.

बिरसा मुंडा आणि त्यांचे सुरुवातीचे जीवन:

बिरसा मुंडा यांचा जन्म १५ नोव्हेंबर १८७५ रोजी सध्याच्या झारखंडमधील रांची जिल्ह्यातील खुंटीजवळील उलिहाटू (किंवा चाल्कड) या छोट्याशा गावात सुगना मुंडा आणि कर्मी हाटू मुंडा यांच्या पोटी झाला. बिरसा मुंडा यांचा जन्म गुरुवारी झाला असल्याने त्यांचे नाव बिरसा ठेवण्यात आले. त्यांच्या कुटुंबात एकूण ५ सदस्य होते, त्यापैकी ते सर्वात मोठे होते. त्यामुळे, बिरसा मुंडा यांच्यावर कुटुंबाच्या संगोपनाची जबाबदारी होती. कुटुंबाची आर्थिक परिस्थिती कमकुवत असल्याने आणि त्यांच्या मावशीचे लाडके असल्याने, बिरसा खटंगा येथील त्यांच्या मावशी जानी यांच्या घरी राहत होते आणि त्यांनी त्यांचे प्राथमिक

शिक्षण खटंगा जवळील जयपाल नाग यांच्या सालगा शाळेतून घेतले. जयपाल नाग बिरसाच्या तीक्ष्ण बुद्धिमत्तेने आणि कुतूहलाने खूप प्रभावित झाले आणि १८८६ मध्ये त्यांना पुढील वर्गासाठी चायबासाच्या लूथर ख्रिश्चन मिशनरी स्कूलमध्ये प्रवेश दिला. बिरसा मुंडाचे पालक आधीच ख्रिश्चन धर्म स्वीकारले होते आणि ख्रिश्चन मिशनरी शाळेत प्रवेश घेताना, बिरसा मुंडाचे नाव बदलून बिरसा डेव्हिड ठेवण्यात आले. चाईबासा शाळेत शिकत असताना, एकदा पाद्री डॉ. नोट्रेट यांनी सुवर्ण राज्याचा उल्लेख केला होता आणि म्हटले होते की जर आदिवासी ख्रिश्चन राहिले आणि त्यांच्या आदेशांचे निष्ठेने पालन केले तर ब्रिटिश सरकार मुंडा सरदारांकडून हिसकावून घेतलेली जमीन त्यांना परत करेल. परंतु १८८६-८७ मध्ये जेव्हा मुंडा सरदारांनी जमीनदार आणि कंत्राटदारांकडून त्यांची जमीन परत मिळवण्यासाठी चळवळ सुरू केली तेव्हा ख्रिश्चन मिशनर्यांनी आंदोलकांवर जोरदार टीका केली. बिरसा मुंडा या चळवळीच्या बाजूने असताना, परिणामी त्यांना आणि सर्व आदिवासींना खूप धक्का बसला. बिरसा मुंडाचा बंडखोर स्वभाव पाहून, चाईबासा ख्रिश्चन मिशनरी स्कूल व्यवस्थापनाने १८९० मध्ये त्यांना शाळेतून काढून टाकले. १८८६ ते १८९० या काळात चाईबासा मिशनरी स्कूलमध्ये शिक्षण घेत असताना, बिरसाला कळले की ब्रिटिश सरकारचे धोरण आणि हेतू काय आहे? त्यांना समजले होते की ख्रिश्चन मिशनरी आणि ब्रिटिश ईस्ट इंडिया कंपनीचा भारतात येण्यामागचा उद्देश येथील नागरिकांचे कल्याण करणे नाही तर या देशातील आर्थिक संसाधनांचा आणि नागरिकांचा गैरफायदा घेणे हा आहे. परिणामी, बिरसा आणि त्यांच्या कुटुंबाने अनेक आदिवासींसह ख्रिश्चन धर्माचा त्याग केला कारण मुंडा आणि त्यांच्या सरदारांची वडिलोपार्जित जमीन मिळविण्याची चळवळ ख्रिश्चन मिशनर्यांविरुद्ध होती आणि जर्मन लूथरन चर्च आणि कॅथोलिक मिशनने या चळवळीला विरोध केला.

परिणामी, बिरसा मुंडा यांनी पुन्हा हिंदू धर्म स्वीकारला आणि ब्रिटिश राजवट संपवण्यासाठी प्रयत्न सुरू केले.

बिरसा बालपणापासूनच आशादायक आणि प्रतिभावान होते, ते बासरी वाजवण्यात आणि धनुर्विद्येत अतुलनीय होते. बिरसा मुंडा यांनी लहानपणापासूनच जबरदस्तीने काम करणारा, गरिबी, वंचितता, असमानता, शोषण आणि अत्याचारांचा अन्याय्य समाज पाहिला होता आणि त्यांना हे समजले होते की मुंडा लोकांच्या दुर्दशेचे कारण केवळ अत्याचारी गोरे लोकच नव्हते तर त्यांचा विवेक विकणारे काळे आणि गोरे लोक देखील होते, जे त्यांच्यावर आणि त्यांच्या समाजावर अत्याचार करून त्यांचा स्वाभिमान दुखावत असत. चाईबासा शाळा सोडल्यानंतर, बिरसा मुंडा हे बनगावचे जहागीरदार जगमोहनचे लिपिक आनंद पांडे यांच्या संपर्कात आले आणि त्यांच्याकडून त्यांनी रामायण, महाभारत, गीता आणि आयुर्वेदाचे ज्ञान घेतले. या माध्यमातून त्यांना भारतीय संस्कृती, आयुर्वेद आणि सामाजिक संघटनेच्या रचनेचे ज्ञान झाले. आता त्यांना हे चांगले समजले होते की ख्रिश्चन मिशनर्यांचा भारतीय धर्म आणि संस्कृतीवर टीका करण्याचा एकमेव उद्देश म्हणजे सत्ता आणि लोभाच्या जोरावर भारतात ख्रिश्चन धर्म आणि संस्कृतीची स्थापना करणे.

आयुर्वेदाच्या ज्ञानाने बिरसा मुंडा यांचे जीवन पूर्णपणे बदलून टाकले. आता बिरसा मुंडा यांनी विविध औषधी वनस्पतींचा वापर सुरू केला नाही तर नवीन औषधांचा वापर करून अनेक असाध्य आजारांवर उपचारही सुरू केले. बिरसा मुंडा यांना हे चांगलेच समजले होते की जोपर्यंत समाजात वैचारिक क्रांती होत नाही तोपर्यंत परकीयांपासून मुक्तता मिळवणे सोपे होणार नाही. त्यांनी आदिवासी समाजाचे संघटन आणि त्यांना एकत्र करण्यास सुरुवात केली, ज्यामध्ये आयुर्वेदाचे त्यांचे ज्ञान आणि दैवी शक्तीने ओतप्रोत असल्याच्या अफवांनीही मदत केली. परिणामी, त्यांनी मुंडा प्रदेशातील गरीब, आजारी आणि त्रासलेल्या लोकांवर उपचार करण्यास सुरुवात केली. ज्यामुळे मुंडा आदिवासींचा असा विश्वास होता की बिरसा मुंडा एक अलौकिक पुरुष आहेत आणि ते भगवान सिंगबोंगाचे दूत आहेत. तसेच, त्यांनी या पृथ्वीवर आबा म्हणजेच आपल्या सर्व समस्या सोडवण्यासाठी तारणहार म्हणून अवतार घेतला आहे.

याचा फायदा घेत, बिरसा मुंडा यांनी त्यांच्या समुदायातील लोकांना जागृत केले आणि त्यांच्यात जनजागृती पसरवली. त्यांनी त्यांच्यातील परस्पर द्वेष दूर करण्याचे काम केले. आता, मुंडा प्रदेशात, बिरसा मुंडाच्या शब्दांचा जादूचा प्रभाव पडू लागला आणि मुंडा, ओरांव आणि खारिया समुदायांवर त्याचा प्रभाव खूप मजबूत झाला. ते त्यांच्या आदेशानुसार मरण्यास तयार होते.

असे म्हटले जाते की जनतेवर प्रभाव पाडण्याचा सर्वात प्रभावी आणि कार्यक्षम मार्ग म्हणजे धार्मिक भावना जागृत करणे. बिरसा मुंडाने धर्माचा अवलंब केला आणि स्वतःला आदिवासींच्या देव सिंगबोंगाचा संदेशवाहक किंवा संदेशा म्हटले. बिरसा मुंडाने स्वतः म्हटले की त्यांना भगवान सिंगबोंगाचे दर्शन झाले आहे आणि त्यांनी तुम्हा सर्वांना संदेश पाठवला आहे:-

- १) मी तुमचे असाध्य रोग बरे करीन.
- २) मी तुम्हाला परकीय, जहागीरदार, जमीनदार आणि सावकारांपासून मुक्त करीन.
- ३) आता कोणत्याही मुंडाने कंपनी सरकारच्या आदेशाचे पालन करू नये.
- ४) त्यांनी पोलिस, जहागीरदार, सावकार आणि दंडाधिकार्यांसाठी विनावेतन श्रम करू नये.
- ५) सिंगबोंग एक आहे, तो आपला रक्षक, पालनपोषण करणारा आणि विनाशक आहे.
- ६) भूत नसतात असा विश्वास ठेवा.
- ७) अनेक देव-देवतांची पूजा करू नका, फक्त दिव्य प्रकाशाच्या रूपात सिंगबोंगाची पूजा करा.
- ८) प्राण्यांचा बळी देऊ नका, देवांची पूजा भात आणि पाईने करा.
- ९) प्राण्यांची सेवा करा.
- १०) घरांमध्ये शांतीचे प्रतीक असलेला पांढरा ध्वज फडकावा.
- ११) प्राण्यांची हत्या केल्याने भगवान सिंगबोंगा संतापतात, म्हणून आपण आता प्राण्यांची हत्या करू नये.
- १२) दारू पिऊ नका.
- १३) मुंडा प्रदेशातील सर्व आदिवासींनी त्यांच्या घरात तुळशीचे रोप लावावे.
- १४) मुंडा प्रदेशातील सर्व आदिवासींनी एकजूट राहावे, कोणत्याही प्रकारचे वाद पंचायतीनेच सोडवावेत.
- १५) गुरुवार सुट्टी म्हणून ठेवा.
- १६) गायीची सेवा करा.
- १७) शाकाहारी व्हा.
- १८) मांस खाऊ नका.
- १९) वडीलधान्यांचा आदर करा आणि कधीही आपसात भांडू नका.
- २०) सर्व मुंडांनी यज्ञोपवीत घालावे.

वरील सर्व संदेशांवरून हे स्पष्ट होते की बिरसा मुंडांचा ख्रिश्चन धर्म आणि ख्रिश्चन मिशनर्यांच्या कार्यपद्धतीवरील विश्वास आता पूर्णपणे उडाला होता.

जेव्हा मुंडा प्रदेशातील आदिवासी बिरसा मुंडा यांना अलौकिक, संदेशवाहक आणि सिंगबोंगाचा अवतार मानत होते, तेव्हा ते बिरसा मुंडा यांचे नेतृत्व स्वीकारण्यास तयार होणे स्वाभाविक होते. बिरसा मुंडा यांनी प्रतिज्ञा घेतली की ते त्यांच्या जाती आणि समुदायाला सध्याच्या दुःख, शोषण, असमानता, जबरदस्ती कामगार, सांस्कृतिक अधीनता आणि धार्मिक दडपशाहीपासून मुक्त करतील आणि ब्रिटीश राजवटीचा अंत करून मुंडा राज्य स्थापन करतील. त्यांनी 'अबुआह दिशाम रे अबुआह राज' म्हणजेच आपल्या देशात आपले राज्य असा नारा दिला. बिरसा मुंडा म्हणाले की आता दिकुंचे म्हणजेच परकीयांचे राज्य संपेल.

बिरसा मुंडा यांची वाढती लोकप्रियता आणि ब्रिटीश सरकारविरुद्ध क्रांतीची हाक पाहून ब्रिटीश सरकार घाबरले होते. दुसरीकडे, मुंडा आदिवासींचा आत्मविश्वास आणि बिरसा मुंडावरील त्यांचा विश्वास सतत वाढत होता. म्हणून २३ ऑगस्ट १८९५ रोजी, ब्रिटीश सरकारने जिल्हा पोलिस अधीक्षक जी.आर.के. मेयर्स, बाणगावचे जहागीरदार बाबू जगमोहन सिंग आणि वीस सशस्त्र पोलिस कर्मचाऱ्यांना बिरसा मुंडा यांना फौजदारी प्रक्रिया संहिता ३५३ आणि ५०५ अंतर्गत अटक करण्यासाठी पाठवले. पोलिस पथक दुपारी ३ वाजता चालकडला पोहोचले. त्यांनी गुप्तपणे बिरसा यांच्या घराला वेढा घातला, त्यावेळी बिरसा मुंडा एका खोलीत झोपले होते आणि त्यांना अटक करण्यात आली.

बिरसा यांनी त्यांच्यासोबत असलेल्या जमावाला शांत राहण्यास सांगितले. बिरसा मुंडा यांना रांचीच्या जिल्हाधिकाऱ्यांसमोर हजर करण्यात आले, नंतर त्यांना खटल्यासाठी खुटी येथे नेण्यात आले आणि त्यांना देशद्रोह, शांतता भंग करणे आणि लोकांना भडकावणे या आरोपाखाली २ वर्षांचा सक्तमजुरीचा तुरुंगवास आणि ५० रुपयांचा दंड ठोठावण्यात आला. मग असे वाटले की बिरसा मुंडांची बंड करण्याची इच्छा कायमची संपली आहे, परंतु प्रत्यक्षात तसे नव्हते, ठिणगी अद्याप ज्वालेचे रूप धारण करायची नव्हती. ३० नोव्हेंबर १८९७ रोजी बिरसा रांची तुरुंगातून सुटला.

३ मार्च १९०० रोजी मकोपाई जंगलात (चक्रधरपूर) बिरसा मुंडा आणि त्यांच्या आदिवासी गनिमी सैनिकांना कोणी अटक केली. नंतर ९ जून १९०० रोजी भगवान बिरसा मुंडा यांचे वयाच्या २५ व्या वर्षी रांची तुरुंगात निधन झाले. त्यांच्या मृत्यूचा पद्धतीबद्दल दुःख होणे स्वाभाविक होते, जरी सरकारने असा दावा केला होता की बिरसा मुंडा कॉलरामुळे मरण पावले आणि ते घाबरले होते आणि त्याचे मुख्य कारण तुरुंगातच त्यांना दिलेले मंद विष होते. तर वास्तविकता अशी आहे की बिरसा मुंडा यांच्या कारवायांमुळे सरकारने त्यांना हळूहळू विष देणे सुरू केले होते आणि त्यामुळे त्यांच्या मृत्यूचे कारण बनले.

आढावा:

इतर आदिवासी समुदायांप्रमाणे, झारखंड आणि बिहार प्रदेशात राहणारी आदिम मुंडा जमात देखील इंग्रजांच्या दुष्ट आणि शोषक स्वरूपाची बळी ठरली, परंतु त्यांनी भारतातील इतर नागरी समुदायांच्या तुलनेत इंग्रजांच्या या शोषक स्वरूपाची ओळख खूप लवकर ओळखली. इंग्रजांसोबतच, मुंडा जमाती देखील त्यांच्यावर अत्याचार करणाऱ्या काळ्या इंग्रजांमुळे त्रासली होती. त्यांना कोणत्याही किंमतीत त्यांच्या जल, जंगल आणि जमिनीवर दुसऱ्या कोणाचा ताबा घेताना पहायचे नव्हते आणि ते इतरांसाठी सक्तीचे काम करायलाही तयार नव्हते. परिणामी, मुंडा आणि ओरावंसारख्या जमातींमध्ये ब्रिटीश वसाहतवादी साम्राज्याविरुद्ध बंडाची ज्वाला धगधगत होती आणि जेव्हा त्यांना बिरसा मुंडासारखा उत्साही तरुण नेता मिळाला, तेव्हा आत जळत असलेली ज्वाला बाहेर आली आणि त्यांनी त्यांच्या मृत्यूपर्यंत इंग्रजांविरुद्ध लढा दिला. बिरसा मुंडांचे महत्त्व यावरून कळते की आजही त्या प्रदेशातील लोक बिरसा मुंडांना देवासारखे पूजनीय आणि आदरणीय मानतात, म्हणून बिरसा मुंडांच्या निःस्वार्थ समाजसेवेचे हेच खरे बक्षीस आहे.

संदर्भ सुची :

- 1) डॉ. कामेश्वर प्रसाद (२०१६) भारताचा इतिहास, भारती भवन प्रकाशक आणि वितरक पटना.
- 2) प्राध्यापक विपिन चंद्रा (१९९५), भारताचा स्वातंत्र्य संग्राम, हिंदी माध्यम अंमलबजावणी संचालनालय दिल्ली विद्यापीठ.
- 3) ग्रोव्हर बी.एल. आणि यशपाल (१९९४) आधुनिक भारताचा इतिहास, एक नवीन मूल्यांकन, एस. चंद आणि कंपनी लिमिटेड. रामनगर नवी दिल्ली.
- 4) शर्मा एल.पी. (१४ वी आवृत्ती), आधुनिक भारताचा इतिहास, लक्ष्मीनारायण अग्रवाल आग्रा-३.
- 5) पांडे एस.के. (२०१४), आधुनिक भारताचा इतिहास, प्रयाग अकादमी प्रकाशने आणि वितरक, अलाहाबाद.
- 6) <https://www.dilsedeshi.com/biography/birsa-munda-biography-hindi/>
- 7) <https://youtu.be/FC5inluDBOU>
- 8) <https://youtu.be/3NmKN08Yi0w>
- 9) <https://youtu.be/S5jnmHNc0Ag>
- 10) <https://youtu.be/g7AYKrSEVPA>